

Błażej Dyczewski

Wydział Nauk Społecznych i Nauk Medycznych, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Lublinie
z siedzibą w Lublinie, ul. Zamojska 47, 20-102 Lublin

Rola dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych

The importance of grandparents in shaping environmental awareness of
young people in the opinion of middle school students

Streszczenie

Ekologia zyskuje na znaczeniu. Wśród bardziej uświadomionych ekologicznie kręgów ludzi już nie dyskutuje się nad tym czy, ale w jaki sposób można przyczynić się do ochrony środowiska naturalnego. Poszukuje się nowych sposobów kształtowania postaw ekologicznych ludzi oraz nowych rozwiązań technologicznych, dzięki którym będzie można oszczędzać energię elektryczną, wodę oraz ograniczać eksploatację surowców nieodnawialnych. Gdzie w tej całej nowoczesności, jest miejsce na wychowawczą rolę dziadków w kształtowaniu postaw ekologicznych młodego pokolenia?

W artykule analizuje się rolę dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży, jaką przypisuje im młodzież szkół ponadgimnazjalnych z wybranych 32 szkół ponadgimnazjalnych z terenu województwa lubelskiego. Socjologiczne badania empiryczne przeprowadzono w na przełomie maja i czerwca 2008 r. na łącznej próbie blisko 750 respondentów. Artykuł podejmuje takie zagadnienia jak ocena, przez respondentów, źródeł wiedzy ekologicznej, z których młodzież w pierwszej kolejności powinna czerpać normy i wzory zachowania wobec przyrody; częstotliwość rozmów na tematy ekologiczne podejmowane zarówno z dziadkami, jak i rodzicami, nauczycielami, czy w ramach różnego rodzaju kół zainteresowań i na forach internetowych. Dane statystyczne skorelowano z takimi zmiennymi niezależnymi jak: typ szkoły, płeć, miasto, miejsce zamieszkania, sytuacja materialna rodziny.

Słowa kluczowe: młodzież, ekologia, dziadkowie, świadomość ekologiczna.

Abstract

Ecology is becoming increasingly important. More environmentally conscious circles of people no longer debated whether to contribute, but how to contribute to protect the environment. There is a search for novel methods to shape environmental awareness and new technological solutions resulting in limiting the consumption of electricity, water and limiting the exploitation of non-renewable resources. Where in all this innovativeness is a place for the educational influence of grandparents in shaping ecological attitudes of the younger generation?

The research analyzes the importance of grandparents in shaping environmental awareness of young people according to middle school students of 32 schools located in the Lublin Voivodship. Sociological methods of empirical investigations were conducted in late May and early June 2008 including a total sample of nearly 750 respondents.

The article tackles issues such as the assessment concerning the sources of ecological knowledge being a basis for deriving the norms and patterns of behavior towards nature; frequency of discussions on environmental issues undertaken by grandparents and parents, teachers, or in the form of various online groups and forums. Statistical data has been correlated with the independent variables such as type of school, gender, city, place of residence, financial situation of the family.

Key words: youth, ecology, grandparents, ecological awareness

Wprowadzenie

Jakkolwiek bycie ekologicznym jest bardzo ważnym aspektem odpowiedzialnego życia człowieka, to bycie ekologicznym jest obecnie dość modne w niektórych kręgach społecznych. W mediach, polityce oraz programach nauczania,

niemalże na każdym poziomie edukacji mówi się o ekologii. Ekologiczne są sklepy, w których możemy kupić ekologiczną żywność; ekologiczne są ubrania, których proces produkcji w minimalnym stopniu przyczynia się do degradacji środowiska naturalnego; ekologiczne są różnego rodzaju artykuły przemysłowe, począwszy od kartek papieru wytwarzanych z recyklingu, poprzez ekologiczne samochody, aż do ekologicznych materiałów budowlanych. Co więcej, ekologia jest synonimem nowoczesności. Bycie ekologicznym to bycie nowoczesnym, tak jakby ekologia narodziła się dekadę temu, tak jakby wcześniej nikt nie myślał o ekologii. Wobec tego, gdzie w tej całej nowoczesności, jest miejsce na wychowawczą rolę dziadków w kształtowaniu postaw ekologicznych młodego pokolenia?

Cel pracy

Celem artykułu jest przedstawienie roli dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej w opinii młodzieży. Artykuł opiera się na ilościowych badaniach socjologicznych przeprowadzonych, na przełomie maja i czerwca 2008 roku, wśród uczniów z 32 szkół ponadgimnazjalnych z terenu województwa lubelskiego. Realizacja badania obyla się za pomocą kwestionariusza PAPI wypełnianego audytoryjnie. Po sprawdzeniu poprawności wypełnienia kwestionariuszy i odrzuceniu błędnych lub niekompletnych do analizy statystycznej dopuszczono 746 kwestionariuszy.

Głównym problemem, który będę starał się przedstawić w niniejszym artykule, jest odpowiedź na pytanie, na ile dziadkowie mogą uczestniczyć w procesie wychowawczym swoich wnuczków w kontekście kształtowania postaw ekologicznych młodego pokolenia? Czy na płaszczyźnie *dziadkowie - wnuczki* można doszukać się jakichś relacji łączących partnerów w kontekście dbałości o stan środowiska.

Na samym początku należy podkreślić, że proces socjalizacji wspomagany jest przez silną więź uczuciową łączącą dziadków z wnuczkami, dzięki czemu dziadkom łatwiej jest przekazywać wnukom wartości i normy będące najważniejszymi w rodzinie i społeczeństwie. Duże znaczenie w tej kwestii odgrywa mądrość i doświadczenie życiowe osób starszych (Dyczewski, 1994: s. 99). Role społeczne każdej jednostki, także i dziadków, ulegają przeobrażeniom w zależności od zmian, jakie zachodzą w strukturze i funkcji rodziny. Relacje dziadków z wnuczkami przechodzą stopniowy proces od bardzo zażyłych relacji, podczas których dziadek lub babcia są dla wnuczka lub wnuczki kimś bardzo ważnym w ich życiu, aż do zaprzestania relacji na tej płaszczyźnie, co dzieje się zazwyczaj w okresie dorastania (Hurlock, 1985: s. 404-405).

Duże znaczenie odgrywa również fakt, że w kulturę polską mocno wpisane są zjawiska sprzyjające stosunkom międzypokoleniowym w rodzinie. Można do nich zaliczyć silne poczucie wspólnoty i więzi z rodziną, wysoką wartość małżeństwa i rodziny, specyfikę domu polskiego, religijność i tradycje rodzinne (Dyczewski, 2007: s. 219). We wszystkich tych zjawiskach czynny udział mają dziadkowie, którzy poprzez wspólne przebywanie z wnuczkami, wspomagają rozwój ich osobowości.

W dziewiętnastowiecznej Polsce dziadkowie mieli większy niż obecnie wpływ, nie tylko na wychowanie wnuczków, ale także, poprzez przekazywanie obyczajów i kultywowanie tradycji, pełnili rolę doświadczonego mędrca, co niekiedy spotykało się także z niezrozumieniem ze strony młodszego pokolenia. Jednak gdyby nie ich starania, niektóre zwyczaje i obyczaje kulturowe uległyby zapomnieniu (Szafraken, 2015: s. 84-85). Występujące we współczesnych rodzinach, ograniczenie udziału rodziców w opiece i wychowaniu dzieci, wymusza na dziadkach zaangażowanie w opiekę nad wnuczkami. Wynika to nie tylko z wytężonej aktywności zawodowej, także kobiet oraz mobilności, głównie zarobkowej, ale też z polepszania się stanu zdrowia osób starszych, którzy mogą i chcą zajmować się swoimi wnuczkami (Chodakowska, 2001).

Pomimo wielu zmian oraz ruchliwości społecznej, jak również gwałtownej modernizacji życia społecznego, rodziny wielopokoleniowe w Polsce występują częściej niż w społeczeństwach wysoko rozwiniętych. Pomimo wzrastającej tendencji do zakładania, głównie przez ludzi młodych, rodzin nuklearnych, kontakty z dziadkami nie zacierają się całkowicie. Dziadkom nadal zależy na utrzymywaniu kontaktów z dziećmi i wnukami, gdyż w innym przypadku mogą poczuć się niepotrzebni. Dzieciom mogą pomagać w prowadzeniu gospodarstwa domowego, a wnukom przekazywać historię rodziny, wartości i normy zachowania, również wobec przyrody (Dyczewski, 2002, s. 61 i nst.).

Jakkolwiek, według sondażu CBOS, 97% badanych wyraża przekonanie, że ludzie starsi są potrzebni społeczeństwu, ponieważ mają czas dla wnuczków, podczas gdy rodzice pracują, a 95% wskazuje na ich istotne doświadczenie i wiedzę, której brakuje ludziom młodszym (Wądlowska, 2009: s. 3), to jak służeń zauważa Małgorzata Halicka, współczesnym rodzinom potrzebne jest wsparcie, także ze strony instytucji państwowych oraz organizacji, których celem jest uwrażliwienie na różne problemy, które mogą być podstawą zakłócenia relacji w rodzinie. Niewątpliwie, w relacji *dziadkowie – wnuczeta*, należy podjąć szeroko zakrojoną dyskusję w zakresie

wdrożenia odpowiedniego systemu wsparcia rodzinom zagrożonym, a także rewizję systemu wartości i stylu życia współczesnej rodziny. Badacze tego problemu często zwracają uwagę na fakt społecznego przejmowania negatywnych lub pozytywnych wzorców zachowań międzypokoleniowych (Halicka, 2015: s. 128-214).

Faktem jest, że młodzież wiele zawdzięcza swoim dziadkom. Spośród badanych przez CBOS dorosłych Polaków prawie trzy czwarte zawdzięcza coś swojej babci lub dziadkowi (72%), a niemalże dwie trzecie relacje z dziadkami wspomina, jako bardzo bliskie (61%). Można także powiedzieć, że większy dług wobec dziadków odczuwają osoby młodsze, przed 35 rokiem życia. Badani w wieku 18-24 lata wykazują największe poczucie długu wobec swoich dziadków (88%). Według badań CBOS najczęściej zawdzięczamy dziadkom *opiekę i wychowanie* (65%), *poczucie, że jest się kochanym* (64%), *znajomość dziejów rodziny* (57%), *zasady moralne* (57%), *wiarę religijną* (54%), *pozytywne cechy charakteru* (48%), *umiejętności praktyczne* (44%), *znajomość niektórych wydarzeń historycznych* (43%), *miłość do ojczyzny* (38%), w mniejszym stopniu *mieszkanie* (10%), *spadek* (6%). Słowem, można powiedzieć, że dziadkom najczęściej zawdzięczamy niematerialne aspekty wsparcia. Oprócz wychowania, które jest na pierwszym miejscu, od dziadków czerpiemy zasady moralne, wiedzę o rodzinie i historii, poczucie bezpieczeństwa i miłości rodzinnej Kowalczyk, 2012: s. 2-4).

Z drugiej strony rolę dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży można rozpatrywać nie tylko w kontekście wkładu babci czy dziadka w proces wychowania wnuków. Warto także zastanowić się nad tym, jakie są oczekiwania młodych ludzi wobec swoich dziadków? Czy młodzież oczekuje od dziadków, żeby wpływali oni na ich stosunek do świata przyrody? Jakkolwiek relacja na płaszczyźnie *dziadkowie - wnuczki* odbywa się w sposób dynamiczny, uzależniony od wieku dziecka, to relacja ta warunkowana jest także innymi czynnikami, takimi jak: wiek dziadków, odległość od miejsca zamieszkania, aktywność zdrowotna dziadków, a niekiedy także aktywność zawodowa czy też intensywność spotkań.

Wyniki i ich omówienie

Badanym uczniom szkół ponadpodstawowych z terenu województwa lubelskiego postawiono pytanie: *Skąd młodzież, w pierwszej kolejności powinna czerpać normy zachowania wobec przyrody?* Możliwości wskazań w pytaniu wielokrotnego wyboru ograniczono do 5, ze względu na wyodrębnienie tych

*Rola dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży
w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*

najważniejszych źródeł. Uzyskane dane empiryczne odnoszące się do młodzieży szkolnej z czterech typów szkół są zawarte w tabeli 1.

Tabela 1 (pyt. 18). Skąd młodzież, w pierwszej kolejności, powinna czerpać normy zachowania wobec przyrody? Zaznacz maksymalnie 5 odpowiedzi (dane w %)

Kategorie odpowiedzi	LO	LP	TECH	ZSZ	Razem	
	N=429	N=56	N=171	N=90	N	%
od nauczycieli	70,4	75,0	65,5	45,6	497	66,6
z telewizji	61,1	53,6	66,1	47,8	448	60,1
z Internetu	51,7	60,7	55,0	46,7	392	52,5
z kampanii ruchów ekologicznych	54,8	37,5	29,8	32,2	336	45,0
od rodziców/opiekunów	48,5	33,9	36,3	32,2	318	42,6
z reklamy	33,1	23,2	31,6	20,0	227	30,4
z filmu	22,1	37,5	39,2	30,0	210	28,2
z książki	19,3	26,8	19,3	32,2	160	21,4
z prasy codziennej	22,1	17,9	19,3	21,1	157	21,0
z radia	15,4	10,7	17,5	22,2	122	16,4
z gazetek szkolnych	10,5	25,0	13,5	25,6	105	14,1
z magazynów ilustrowanych	14,0	10,7	10,5	6,7	90	12,1
od członków w ramach koła zainteresowań	9,6	14,3	11,1	15,6	82	11,0
od kolegów/koleżanek	9,3	7,1	9,4	7,8	67	9,0
od członków organizacji	8,4	7,1	5,8	11,1	60	8,0
od rodzeństwa	5,4	8,9	2,3	10,0	41	5,5
od katechetów/księży	3,7	3,6	8,2	3,3	35	4,7
z czasopism	2,6	-	2,9	3,3	19	2,5
brak odpowiedzi	1,9	3,6	5,3	11,1	29	3,9
inne	-	-	-	1,1	1	0,1

Uwaga: Dane nie sumują się do 100,0%, ponieważ respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Z przedstawionych w tabeli danych wynika, że *nauczyciele* (66,6%) są kategorią, która w opinii największej liczby badanych powinna być wzorem dla uczniów w zakresie przekazywania norm zachowania wobec przyrody, następnie *telewizja* (60,1%), *Internet* (52,5), *kampanie ruchów ekologicznych* (45,0%), *rodzice lub opiekunowie* (42,6%) oraz *reklamy* (30,4%). Pierwszą piątkę zdominowały, obok

tradycyjnych źródeł wiedzy (nauczyciele, rodzice), głównie źródła nowoczesne, takie jak telewizja oraz Internet, z których młodzi ludzie korzystają najczęściej. Podobne wyniki uzyskano w badaniach CBOS, w których zadano pytanie o to, skąd przede wszystkim badani czerpią wiedzę o zmianach klimatu. Prawie wszyscy wskazali *telewizję* (93,7%), następnie *Internet* (37,3%) oraz *prasę codzienną* (34,5%), *radio* (34,3%) i *czasopisma* (24,1%) (Wądołowska, 2009: s. 4). Zmienna niezależna *typ szkoły* różnicuje udział procentowy najczęściej wskazywanych kategorii odpowiedzi.

Na nauczycieli jako główne źródło norm wobec przyrody najczęściej wskazywali uczniowie LO (70,4%) oraz LP (75,0%), natomiast uczniowie TECH (66,1%) oraz ZSZ (47,8%) częściej wskazywali na *telewizję*. Różnice występują także w odniesieniu do *filmu*, na który wskazuje 22,1% uczniów LO oraz 39,2% TECH. Z kolei uczniowie LP (25,0%) oraz ZSZ (25,6%) różnią się od uczniów LO (10,5%) w określaniu roli *gazetek szkolnych*. Warto zwrócić uwagę, że połowa uczniów LO (54,8%) wskazuje na wiodącą rolę *kampanii ruchów ekologicznych* w kształtowaniu norm wobec przyrody, a zaledwie 37,5% uczniów LP przypisuje wiodącą rolę *kampaniom społecznym*, 29,8% uczniów TECH oraz co trzeci uczeń ZSZ. Wskaźniki dla kategorii *rodziców lub opiekunów* wynoszą dla uczniów LO - 48,5%, LP - 33,9%, TECH - 36,3%, ZSZ - 32,2%.

Wśród uczniów ZSZ zaledwie 45,6% przypisało wiodącą rolę *nauczycielom* (ta kategoria zajęła drugie miejsce wśród uczniów ZSZ), przy wskaźniku wynoszącym wśród uczniów LO - 70,4%, LP - 75,0%, TECH - 65,5%. Z kolei co trzeci uczeń ZSZ rolę kształtowania proekologicznych norm przypisuje *publikacjom książkowym*, gdzie wskaźnik tej kategorii dla uczniów LO wynosi 19,3%, LP - 26,8%, TECH - 19,3%. Ponadto co piąty uczeń ZSZ rolę tę przypisuje *rozgłoszonom radiowym*, a tylko 6,7% *magazynom ilustrowanym*. Wskaźnik dla *radia* wśród pozostałych uczniów wynosi odpowiednio: LO - 15,4%, LP - 10,7%, TECH - 17,5%, zaś dla *magazynów ilustrowanych* odpowiednio: 14,0%, 10,7%, 10,5%. Na podstawie zebranych danych empirycznych można wnioskować, że młodzież ucząca się w ZSZ preferuje bardziej tradycyjne źródła wiedzy ekologicznej, pomijając media alternatywne takie jak prasa ilustrowana czy kampanie ruchów ekologicznych. Dodatkowo co dziesiąty z tej kategorii nie udzielił odpowiedzi na to pytanie, przy wskaźniku dla innych badanych mieszczącym się na poziomie 5%.

Odnosząc się do zmiennej niezależnej *pleć* warto podkreślić, że kobiety, jako źródło norm zachowania wobec przyrody, przede wszystkim wskazywały *nauczycieli* (74,2%), następnie *telewizję* (56,9%), *rodziców lub opiekunów* (49,4%), *Internet* (48,6%) oraz *kampanie ruchów ekologicznych*. Z kolei mężczyźni najczęściej wskazywali na *telewizję* (63,7%), a dopiero później na *nauczycieli* (57,9%) *Internet* (57,1%) oraz *kampanie ruchów ekologicznych* (41,5%). Zaledwie co trzeci badany mężczyzna powoływał się na *rodziców lub opiekunów* jako źródła, z których młodzi ludzie powinni czerpać normy zachowania wobec przyrody.

Rozbieżność wskazań poszczególnych kategorii odpowiedzi wyraźnie wskazuje na fakt, że kobiety rolę przekazywania norm zachowania wobec przyrody przypisują instytucjom społecznym, których funkcja jest ugruntowana w procesie socjalizacji młodego człowieka, a dopiero później dopuszczają źródła alternatywne, takie jak Internet i kampanie ruchów ekologicznych. Jakkolwiek w kategorii mężczyzn ponad połowa rolę tę przypisuje nauczycielom, to tyle samo badanych wskazuje na Internet i telewizję. Zaledwie, co trzeci badany mężczyzna funkcję przekazywania norm zachowania wobec przyrody widzi w *rodzicach* lub *opiekunach*.

Preferencje wobec źródeł wiedzy ekologicznej wśród badanej młodzieży oscylują raczej w kierunku nowoczesnych mediów, a jednocześnie najłatwiejszych w odbiorze, które stają się elementem codzienności, a jednocześnie mają duży wpływ na wychowanie poprzez świadome i celowe przygotowanie do członkostwa w społeczeństwie (Cieślińska, 2005: s. 27-35). Ze względu na ukierunkowanie młodzieży na nowe środki masowego przekazu dobrze by było, gdyby media prezentując treści o charakterze ekologicznym miały na uwadze nie tylko wybiórcze kształtowanie postaw ekologicznych, ale też przekazywanie treści bardziej ambitnych. Spośród badanych trzech na pięciu dostrzega w telewizji tę wiodącą rolę w procesie kształtowania norm i zachowań młodego pokolenia wobec przyrody, w książkach zaledwie jedna piąta, w magazynach ilustrowanych jedna ósma, a w czasopiśmie 2,5%.

Warto zwrócić uwagę, że prawie trzech na pięciu uczniów oczekuje od środków przekazu kształtowania postaw i norm zachowania wobec przyrody. W celu zobrazowania posłużę się wypowiedzią respondentki: *Chciałabym, aby w prasie, mediach była poruszana tematyka ochrony środowiska, ponieważ moja wiedza na ten temat jest minimalna. Wiem, że należy je chronić, ale nie wiem jak mogę się do tego przyczynić*. Wypowiedź uczennicy wyraźnie wskazuje na uświadomioną znikomą

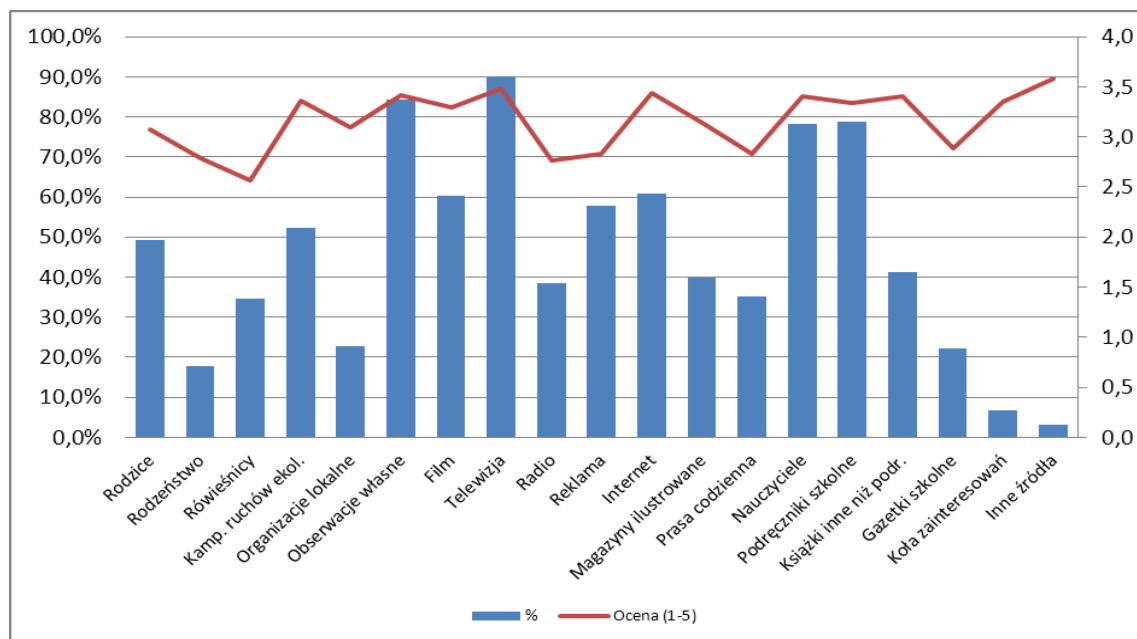
wiedzę ekologiczną, duże chęci działania na rzecz przyrody oraz wysokie oczekiwania wobec środków masowego przekazu. Respondentka niejako zapomina o roli szkoły, podręczników w kształtowaniu świadomości ekologicznej. Zapomina też o roli jaką w kształtowaniu świadomości ekologicznej odgrywają dziadkowie.

W kwestionariuszu ankiety postawiono respondentom pytanie dotyczące czerpania wiedzy ekologicznej z poszczególnych źródeł. Wskazania odpowiedzi twierdzących w pytaniach o źródła wiedzy ekologicznej w obszarze otoczenia respondenta przedstawia Wykres 1.

Najogólniej można stwierdzić, że wiedzę ekologiczną młodzież opiera na czterech filarach (*telewizja i obserwacje własne oraz nauczyciele i podręczniki szkolne*), które są charakterystyczne dla podstawowej sfery informacyjnej człowieka uczącego się. Prawie wszyscy czerpią wiedzę z *telewizji* – 90,1%, *obserwacji własnych* – 84,3%, *podręczników szkolnych* – 78,8% oraz od *nauczycieli* – 78,3%. Następne źródła to *środki masowego przekazu*, do których młodzież ma najłatwiejszy dostęp. Wiedzę o ochronie środowiska z *Internetu* czerpie 60,8% badanych, z *filmu* – 60,4%, z *reklamy* – 57,8% oraz z *kampanii ruchów ekologicznych* – 52,2%. W dalszej kolejności plasują się mniej popularne media, takie jak: *książki* inne niż podręczniki – 41,1%, *magazyny ilustrowane* – 39,9%, *radio* – 38,4%, *prasa codzienna* – 35,1%. Na uwagę zasługuje fakt, że prawie połowa badanych wiedzę o ochronie środowiska zdobywa od *rodziców lub opiekunów* (49,3%) i nieco więcej niż co trzeci od *rówieśników* (34,6%). Mniej niż jedna czwarta badanych wiedzę o ochronie środowiska przyrodniczego czerpie od *lokalnych organizacji* – 22,7%, *gazetek szkolnych* – 22,3%, *rodzeństwa* – 17,6%, *kół zainteresowań* – 6,8%. Z innych nie wymienionych źródeł czerpie wiedzę zaledwie 3,3% badanych.

*Rola dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży
w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*

Wykres 1. Zbiorcze przedstawienie odpowiedzi o źródłach wiedzy ekologicznej respondentów i ich ocena (dane w %)



W rozpatrywaniu roli dziadków w procesie kształtowania świadomości ekologicznej warto zastanowić się nad tym, jak badani oceniają poszczególne źródła wiedzy. Badani oprócz wskazania na konkretne źródło, z którego zazwyczaj czerpią wiedzę ekologiczną, poproszeni byli o ocenę tego źródła na skali pięciostopniowej. Z zebranych, w drodze kwestionariusza ankiety, danych empirycznych wyliczono średnie arytmetyczne ocen dla każdego źródła. Uzyskane wyniki empiryczne przedstawia tabela 2.

Ogólnie rzecz biorąc, badani uczniowie na poziomie średnim oceniają poszczególne źródła wiedzy ekologicznej. Spośród 19 zaprezentowanych źródeł młodzież najwyżej ocenia jedną odnoszącą się do alternatywnych, a jednocześnie wymagających większego zaangażowania, źródeł wiedzy ujętych w kategorii *inne* (średnia = 3,58). W tej kategorii znalazły się takie odpowiedzi, jak: wypowiedzi autorytetów w dziedzinie ekologii, z którymi badani mieli kontakt podczas organizowanych spotkań i apeli w ramach działalności szkoły, organizowane spotkania i festyny poza szkołą, dni otwarte na uczelniach, organizowane w ramach działalności szkoły akcje podejmujące problem ochrony środowiska, wycieczki szkolne, konkursy ekologiczne. Do kategorii *inne* zaliczono również encyklopedie, słowniki ekologiczne, przewodniki, broszury, plakaty oraz ulotki o tematyce ekologicznej. Warto zaznaczyć,

*Rola dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży
w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*

że korzystanie z tego źródła zadeklarowali tylko uczniowie LO (5,2%) oraz TECH (1,2%) w łącznej liczbie 24 badanych. Jakkolwiek jest to raczej źródło mało popularne, to przez samych uczniów nie jest oceniane istotnie wyżej niż pozostałe źródła.

Tabela 2. Średnie ocen dla poszczególnych kategorii źródeł wiedzy ekologicznej (średnie arytmetyczne)

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły				Ogółem
	LO N=429	LP N=56	TECH N=171	ZSZ N=90	
inne źródła	3,55	-	4,00	-	3,58
telewizja	3,51	3,46	3,46	3,41	3,48
internet	3,43	3,82	3,35	3,39	3,44
obserwacje własne	3,52	3,41	3,26	3,25	3,42
nauczyciele	3,42	3,80	3,22	3,33	3,40
książki inne niż podręczniki	3,56	3,52	3,06	3,00	3,40
kampanie ruchów ekologicznych	3,50	3,40	3,15	2,77	3,36
koła zainteresowań	3,58	3,00	2,00	3,67	3,35
podręczniki szkolne	3,45	3,49	3,15	2,91	3,34
film	3,32	3,19	3,22	3,46	3,30
magazyny ilustrowane	3,27	2,86	2,87	3,00	3,14
organizacje lokalne	3,15	3,33	3,04	2,93	3,10
rodzice, opiekunowie	3,07	3,31	2,95	3,14	3,07
gazetki szkolne	2,77	2,94	2,74	3,42	2,89
reklama	2,81	2,97	2,91	2,61	2,83
prasa codzienna	2,80	3,05	2,71	3,06	2,83
rodzeństwo	2,90	3,13	2,37	2,87	2,79
radio	2,64	2,75	2,92	3,05	2,77
rówieśnicy	2,58	2,57	2,60	2,46	2,57

Kolejnym najwyżej ocenianym źródłem, z którego też najwięcej badanych czerpało wiedzę, jest *telewizja* (średnia = 3,48). Na trzecim miejscu plasują się *obserwacje własne* (średnia = 3,42), *nauczyciele* (średnia = 3,40), *książki inne niż podręczniki* (średnia = 3,40) oraz *kampanie ruchów ekologicznych* (średnia = 3,36). Najgorzej badani ocenili wiedzę zdobywaną od *rodzeństwa* (średnia = 2,79), *rówieśników* (średnia = 2,57) oraz z *radia* (średnia = 2,77).

Można zatem stwierdzić, że osoby starsze, jakkolwiek potrzebne w procesie wychowania wnuczków, często przydatne w kształtowaniu pozytywnych postaw

społecznych i przekazujące wiedzę o historii rodziny, tradycję narodową i religijną nie zawsze są przez młodych ludzi postrzegane jako ktoś, od kogo można uczyć się ochrony przyrody. Młodzież najczęściej korzysta z *telewizji, podręczników i nauczycieli* i te źródła ocenia dosyć wysoko. Na postawione w kwestionariuszu ankiety pytanie: *Z kim najczęściej rozmawiasz na tematy związane z ochroną środowiska?*, ankietowani w pierwszej kolejności wskazywali *nauczycieli* (35,7%), następnie *fora internetowe* (23,2%) oraz *rodziców lub opiekunów* (21,7%). *Dziadkowie* plasują się na siódmym miejscu. Częste i bardzo częste rozmowy z dziadkami o ochronie przyrody podejmuje co dziewiąty uczeń szkoły ponadgimnazjalnej (11,2%), a prawie co drugi przyznaje się do sporadycznych rozmów z dziadkami o ochronie przyrody (46,5%). Spośród badanych uczniów trzech na siedmiu w ogóle nie podejmuje ekologicznych rozmów ze swoimi dziadkami (42,3%). Dokładne dane prezentuje tabela 3.

W tym miejscu warto wspomnieć, że coraz częściej mówi się o tak zwanej „babci wyedukowanej”, to znaczy takiej, która korzysta z różnego rodzaju kursów, szkoleń, także w ramach uniwersytetów trzeciego wieku. Są to dziadkowie, którzy nie tylko chcą odgrywać rolę opiekunki do dziecka lub kogoś, kto zajmuje się wnuczętami, podczas nieobecności rodziców. Są to dziadkowie, którzy poprzez kontakt z wnuczkami, chcą w sposób twórczy wpływać na wychowanie młodego pokolenia (Stankowska, 2013: s. 72-76).

Tabela 3. (pyt. 15). Z kim najczęściej rozmawiasz na tematy związane z ochroną środowiska? (wszystkie kategorie odpowiedzi) (dane w %)

Kategorie odpowiedzi	Często	Rzadko	Nigdy
nauczyciele	35,7	52,9	11,4
fora internetowe	23,2	44,6	32,2
rodzice/opiekunowie	21,7	56,1	22,2
inne	21,2	15,2	63,6
koledzy/koleżanki	19,2	59,2	21,6
dziadkowie	11,2	46,5	42,3
rodzeństwo	10,1	45,9	44,0
katecheci/księża	5,6	38,1	56,2
członkowie organizacji, do których należę	3,8	18,2	78,0
sąsiedzi/znajomi	3,5	28,5	68,0
członkowie kół zainteresowań	2,9	19,3	77,8

Warto zatem dokładniej przyjrzeć się częstotliwości podejmowanych rozmów z dziadkami. Wyniki odpowiedzi dotyczących częstotliwości ekologicznych dyskusji z dziadkami ze względu na *typ szkoły* przedstawia tabela 4.

Tabela 4 (pyt. 15). Z kim najczęściej rozmawiasz na tematy związane z ochroną środowiska? (dziadkowie) (dane w %)

Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły				Razem
	LO N=429	LP N=56	T N=171	ZSZ N=90	
Często	12,1	9,1	8,4	14,1	11,2
Rzadko	46,0	60,0	45,2	42,3	46,5
Nigdy	41,9	30,9	46,4	43,6	42,3
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

$\chi^2 = 7,160$; $df = 6$; $p = 0,306$; $V = 0,071$

Jakkolwiek zmienna niezależna *typ szkoły* nie różnicuje w sposób statystycznie istotny rozkładu odpowiedzi dla pytania o częstotliwość rozmów z dziadkami, to jednak można zauważyć, że najczęściej z dziadkami o problemach przyrody rozmawiają uczniowie ZSZ (14,1%) oraz LO (12,1%), następnie uczniowie LP (8,4%) oraz TECH (9,1%). Ogólny bilans jakichkolwiek rozmów (częstych i rzadkich) przedstawia się następująco: uczniowie LP – 69,1%, LO – 58,1%, TECH – 53,6%, ZSZ – 56,4%. Ponadto 45,2% uczniów TECH w ogóle nie podejmowało z dziadkami rozmów o ochronie przyrody. Z kolei Tabela 5 prezentuje wyniki dla pozostałych zmiennych niezależnych.

Odnosząc się do pozostałych zmiennych niezależnych należy stwierdzić, że do bardzo częstych i częstych rozmów o ochronie przyrody z dziadkami przyznaje się 13,9% kobiet, 15,0% mieszkańców miast średnich (od 20 do 100 tys. mieszkańców), podobnie jak 14,0% mieszkańców miast małych (do 20 tys. mieszkańców). Warto też dodać, że nieco częściej o ochronie przyrody rozmawiają uczniowie mieszkający w takich miejscowościach, jak: Bełżyce, Kraśnik, Lubartów, Łęczna, Opole Lubelskie oraz Świdnik (12,5%) niż uczniowie z Puław.

Tabela 5 (pyt. 15). Z kim najczęściej rozmawiasz na tematy związane z ochroną środowiska/płeć, miasto, miejsce zamieszkania, sytuacja mat. rodziny? (dziadkowie) (dane w %)

	Płeć		Miasto			Miejsce zamieszkania				Sytuacja mat. rodziny				Ogółem
	Kobieta N=399	Męczyzna N=347	Lublin N=347	Puławy N=142	Inne miasta N=257	Wieś N=329	M. do 20 tys. mieszk.	M. 20 tys. 100 tys.	M.100 tys. i więcej mieszk. N=144	Bardzo dobra N=95	Dobra N=361	średnia N=258	Zła i bardzo zła N=32	
Często	13,9	8,2	10,8	8,7	13,2	9,5	14,0	15,0	8,6	12,4	13,3	8,9	3,4	11,2
Rzadko	46,9	46,1	47,6	48,6	43,8	43,9	44,0	49,7	50,0	42,7	47,3	48,6	31,0	46,5
Nigdy	39,3	45,8	41,6	42,8	43,0	46,6	42,0	35,3	41,4	44,9	39,5	42,5	65,5	42,3
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Płeć: $\chi^2 = 6,895$; $df = 2$; $p = 0,032$; $V = 0,098$

Miasto: $\chi^2 = 0,352$; $df = 4$; $p = 0,671$; $V = 0,041$

Miejsce zamieszkania: $\chi^2 = 9,005$; $df = 6$; $p = 0,173$; $V = 0,080$

Sytuacja materialna rodziny: $\chi^2 = 10,661$; $df = 6$; $p = 0,099$; $V = 0,087$

Na uwagę zasługuje także fakt, że im lepsza jest ocena warunków materialnych rodziny, tym większa częstotliwość podejmowanych z dziadkami rozmów na tematy ekologiczne. Spośród respondentów *bardzo dobrze* oceniających warunki materialne rodziny co ósmy przyznaje się do częstych rozmów z dziadkami na tematy związane z ekologią (13,3%), podobnie jak respondenci *dobrze* oceniający warunki materialne (13,3%), podczas gdy wśród pozostałych badanych uczniów wskaźnik ten wynosi 8,9% dla *średnio* oceniających warunki materialne rodziny i 3,4% dla uczniów *źle i bardzo źle* oceniających warunki materialne rodziny.

Podsumowanie

Odpowiadając na pytanie postawione we wstępie pytanie o rolę, jaką w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży mogą pełnić ich dziadkowie, można odpowiedzieć, że dziadkowie w oczekiwaniach uczniów szkół ponadgimnazjalnych nie odgrywają znaczącej roli. Dziadkowie dla uczniów, wykazujących się niekiedy większą wiedzą na tematy ekologiczne, czerpaną

z nowoczesnych mediów i ze szkoły, nie stanowią cennego źródła informacji ekologicznej, gdyż wiedza wnuczków w tym zakresie jest większa, bardziej precyzyjna i konkretna.

Można powiedzieć, że dziadkowie, w opinii uczniów, nie są atrakcyjni w przekazywaniu wiedzy ekologicznej. Przegrywają z telewizją, Internetem, nauczycielami, a do częstych rozmów o przyrodzie przyznaje się co dziewiąty badany uczeń. Jakkolwiek młodzi ludzie oczekują budowania swojej wiedzy ekologicznej w sposób interesujący, atrakcyjny szczególnie od nowoczesnych mediów, to dziadkowie, poprzez swoje postawy mogą nie tyle kształtować wiedzę ekologiczną, co wskazywać pożądane społecznie wzorce zachowań odnoszące się do przyrody, wpływać na zachowania młodych, kształtować ich wrażliwość.

Warto pamiętać, że proces kształtowania świadomości ekologicznej jest wieloetapowy. Zaczyna się w momencie, gdy młody człowiek, nawet nieświadomie zetknie się z przyrodą, a dzięki osobom, które go wychowują, dostrzeże ją jako wartość. W tym procesie dziadkowie mogą być na początku tej drogi, mogą być pierwszym czynnikiem pobudzającym młodego człowieka do działania na rzecz przyrody. W relacji *dziadkowie – wnuczki*, gdzie mamy do czynienia z biegunowością, wielki entuzjazm ekologiczny oraz zafascynowanie nowoczesnymi źródłami informacji ekologicznej, jaki charakteryzuje młode pokolenie, ściiera się z doświadczeniem i mądrością życiową dziadków, to warto mieć świadomość, że w tej relacji można wypracować interesujące porozumienie.

Bibliografia

- Chodakowska M. (2010), *Realizacja ról dziadków w rodzinach polskich tradycyjnych i współczesnych*, w: *Elan vital v priestore medzigeneračných vzťahov: zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou 5.01.2010 v Prešove*, red. Beáta Balogová, Prešove 2001, s. 241-248, (dostęp: 20.05.2014 r.), dostępny w Internecie: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Balogova1/pdf_doc/34.pdf
- Cieślińska B., (2005), *Telewizja jako środowisko wychowawcze*, w: *Rodzina, dziecko, media*, red. L. Dyczewski, Gaudium, Lublin, s. 27-35.
- Dyczewski L., (1994), *Rodzina. Społeczeństwo. Państwo*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Dyczewski L., (2002), *Więź między pokoleniami w rodzinie*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.

*Rola dziadków w kształtowaniu świadomości ekologicznej młodzieży
w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*

Dyczewski L., (2007), *Rola rodziny i państwa w zapewnieniu bezpieczeństwa społecznego*, w: *Małżeństwo i rodzina w nowoczesnym społeczeństwie*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, s. 211-239.

Gwiazda M., (2009), *Polacy wobec zmian klimatu*, *Komunikat z badań CBOS*, BS/65/2009, Warszawa.

Halicka, M. (2015), *Zakłócenia relacji międzypokoleniowych w rodzinie. Na przykładzie studium wielokrotnego przypadku*, w: *Relacje międzypokoleniowe we współczesnych polskich rodzinach*, red. P. Szukalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 121-136.

Hurlock E., (1985), *Rozwój dziecka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kowalczyk K., (2012), *Rola dziadków w naszym życiu*, *CBOS Komunikat z badań BS/8/2012*, Warszawa.

Stankowska M., (2013), *Nowe trendy w pełnieniu roli babci*, w: *Człowiek stary w rodzinie i społeczeństwie. Roczniki socjologii rodziny XXIII*, red. A. Kotlarska-Michalska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań, s. 65-82.

Szafranek A. (2015), *Relacje między dziadkami a wnukami na podstawie dziewiętnastowiecznych pamiętników*, w: *Relacje międzypokoleniowe we współczesnych polskich rodzinach*, red. P. Szukalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 73-86.

Wądołowska K., (2009), *Polacy wobec osób starszych i własnej starości*, *CBOS Komunikat z badań BS/157/2009*, Warszawa.